

MOLIYAVIY REJALASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Botirali Jo‘raboyev, Saida Xikmatova, Aysulu Turdibekova
TDIU SMMT-78 guruh talabalari

Moliyaviy rejalashtirish, shaxs yoki tashkilotning moliyaviy kelajagini xaritalash jarayoni turli fanlardan olingan mustahkam nazariy asosga tayanadi. Bu nazariyalar tavakkalchilik, investitsiya xulq-atvori va hayot aylanishini tushunish uchun asoslarni taqdim etadi va natijada samarali moliyaviy qarorlar qabul qilishga yordam beradi.

Asosiy nazariyalardan biri Garri Markovits tomonidan ilgari surilgan Zamonaviy portfel nazariyasi (MPT). MPT tavakkalchilikni boshqarishning asosiy strategiyasi sifatida diversifikatsiyani ta'kidlaydi, ammo u investitsiyalarni turli aktivlar sinflari bo'ylab tarqatishdan tashqariga chiqadi. MPTning asosiy tushunchasi korrelyatsiya kontseptsiyasida yotadi, bu ikki aktivning bir-biriga nisbatan qanday harakatlanishini o'lchaydi. Korrelyatsiyasi past bo'lgan aktivlar bozor o'zgarishlariga boshqacha munosabatda bo'lishadi. Portfelga past korrelyatsiyaga ega bo'lgan turli xil aktivlarni kiritish orqali investorlar ****tizimsiz riskni**** kamaytirishi mumkin, shuningdek, diversifikatsiya qilinadigan risk deb ham ataladi. Bu ma'lum bir kompaniya yoki sohaga xos bo'lgan xavfning diversifikatsiya yo'li bilan bartaraf etilishi mumkin bo'lgan qismidir.

MPT ****samarali chegara**** kontseptsiyasidan foydalanadi, bu ma'lum aktivlar to'plami uchun erishish mumkin bo'lgan xavf va daromadning optimal kombinatsiyasini ifodalovchi faraziy chiziq. Riskga chidamliligi yuqori bo'lgan investorlar o'z portfellarini yuqori kutilgan daromadli, ammo yuqori volatillikka ega aktivlarga yo'naltirishlari mumkin. Aksincha, xavf-xatarni yoqtirmaydigan investorlar kutilgan daromadlari pastroq, ammo o'zgaruvchanligi past bo'lgan aktivlar sinflariga ustunlik berishi mumkin.

Nazariya bitta "eng yaxshi" portfelni belgilamaydi, aksincha, aktivlarni taqsimlashni shaxsning o'ziga xos risklarga bardoshliligi va moliyaviy maqsadlariga moslashtirish muhimligini tan oladi. Bu erda moliyaviy rejalashtiruvchilar hal qiluvchi rol o'ynaydi va mijozlarga xavf profiliga mos keladigan portfellarini yaratishda yordam beradi va MPT tamoyillariga muvofiq xavf va kutilayotgan daromad o'rtasidagi optimal muvozanatni ta'minlaydi. MPTni to'ldiruvchi kapital aktivlarini narxlash modeli (CAPM) bo'lib, u xavf va kutilayotgan daromad o'rtasidagi munosabatni tushuntiradi. CAPM investorlar faqat diversifikatsiya qilib bo'lmaydigan qo'shimcha tizimli tavakkalchilikni o'z zimmlariga olishlari uchun risk mukofotini talab qilishlarini taklif qiladi. Ushbu nazariya moliyaviy rejalashtiruvchilarga shaxsning

xavf-xatarga bo'lgan ishtahasi asosida tegishli investitsiya strategiyalarini aniqlashga yordam beradi.

Franko Modigliani va Richard Brumberg tomonidan ishlab chiqilgan "Hayot tsikli gipotezasi" (LCH) iqtisoddagi asosiy nazariya bo'lib, iste'mol shakllari va odamlarning hayot bosqichlari o'rtasidagi munosabatlar haqida tushuncha beradi. LCH o'z mohiyatiga ko'ra, odamlar farovonlikning nisbatan doimiy darajasini saqlab qolish uchun, ayniqsa, nafaqaga chiqqanda, ularning daromad olish qobiliyati pasayganda, hayotlari davomida o'zlarining iste'mol va jamg'arma xatti-harakatlarini moslashtiradilar.

Nazariya shuni e'tirof etadiki, odamlar odatda hayotning turli bosqichlarida o'tishlari davomida o'zlarining daromadlari va xarajatlarida o'zgarishlarni boshdan kechiradilar. Ish yillarida, daromad potentsiali eng yuqori cho'qqisiga chiqqanda, jismoniy shaxslar o'z daromadlarining kichikroq qismini iste'mol qilishga moyil bo'lib, ko'proq qismini jamg'arma va investitsiyalarga ajratadilar. Bunday xatti-harakatlar pensiyaga chiqqandan keyin kelajakdagi daromadning pasayishini kutish va pensiya davrida ma'lum turmush darajasini saqlab qolish istagidan kelib chiqadi.

Moliyaviy rejalashtiruvchilar jamg'arma va investitsiya strategiyalarini mijozlarning hayot bosqichlariga moslashtirish orqali hayot tsikli gipotezasi tushunchalarini o'z amaliyotiga birlashtiradi. O'z martabalarining dastlabki bosqichidagi yosh shaxslar uchun moliyaviy rejalashtirish vaqt o'tishi bilan boylik to'plash va yig'ish kuchidan foydalanish uchun tejash va erta sarmoya kiritish muhimligini ta'kidlashi mumkin. 401(k)s yoki IRA kabi pensiya hisoblariga hissa qo'shish va ularning risklarga bardoshlilik va moliyaviy maqsadlariga mos keladigan diversifikatsiyalangan portfellarga sarmoya kiritish kabi strategiyalar odatda tavsiya etiladi.

Shaxslar o'z martabalari va daromadlari tajribasi ortishi bilan moliyaviy rejalashtirish jamg'arma maqsadlarini qayta ko'rib chiqishni va o'zgaruvchan sharoitlarni aks ettirish uchun investitsiyalarni taqsimlashni o'z ichiga olishi mumkin. Eng yuqori daromadli yillarda jismoniy shaxslar uzoq muddatli jamg'arma maqsadlariga, masalan, pensiya, bolalar uchun ta'limni moliyalashtirish yoki uy kabi yirik xaridlarni amalga oshirish uchun ko'proq ixtiyoriy daromadga ega bo'lishi mumkin.

Pensiyaga chiqishdan oldingi bosqichda moliyaviy rejalashtiruvchilar o'sish potentsialini risklarni boshqarish bilan muvozanatlash uchun aktivlarni taqsimlashni optimallashtirishga e'tibor qaratishlari mumkin, bu esa mijozlarning pensiya daromadlari ehtiyojlarini qondirish uchun etarli darajada joylashishini ta'minlashi mumkin. To'plangan boylikni himoya qilish va pensiyada moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun ko'proq konservativ investitsiyalarga o'tish yoki soliqni samarali olib qo'yish strategiyalarini amalga oshirish kabi strategiyalardan foydalanish mumkin.

Bundan tashqari, hayot tsikli gipotezasi doimiy moliyaviy rejalashtirish va o'zgaruvchan hayot sharoitlariga moslashish muhimligini ta'kidlaydi. Jismoniy shaxslar nafaqaga chiqqanlarida, moliyaviy rejalashtiruvchilar mijozlarga pensiya daromadlarini rejalashtirishning murakkabliklarida, jumladan dekumulyatsiya strategiyalari, uzoq umr ko'rish xavfini boshqarish va ularning istalgan turmush tarzini qo'llab-quvvatlash uchun barqaror daromad oqimlarini ta'minlashda yordam berishda muhim rol o'ynaydi.

Moliyaviy rejalashtirishga fanlararo istiqbollarni kiritish shaxslarning moliyaviy xatti-harakatlarini tushunishni boyitadi va moliyaviy strategiyalar samaradorligini oshiradi. Sotsiologik nazariyalar moliyaviy qarorlar qabul qilishga ta'sir etuvchi ijtimoiy va madaniy omillarni yoritib beradi. Daromadlar tengsizligi, masalan, odamlarning resurslar va imkoniyatlardan foydalanishiga, ularning tejash va investitsiya qilish qobiliyatiga ta'sir qilishi mumkin. Oila tuzilmalari moliyaviy rejalashtirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi, chunki mas'uliyat va moliyaviy maqsadlar uy xo'jaligi tarkibiga qarab farq qilishi mumkin. Bundan tashqari, tavakkalchilikka nisbatan madaniy munosabat shaxslarning ma'lum moliyaviy faoliyat bilan shug'ullanish yoki muayyan investitsiya strategiyalarini qabul qilish istagini shakllantirishi mumkin. Moliyaviy rejalashtiruvchilar mijozlarning ijtimoiy konteksti va qadriyatlariga mos kelishini ta'minlash uchun moslashtirilgan moliyaviy rejalarni ishlab chiqishda ushbu sotsiologik omillarni hisobga olishlari kerak.

Maqsadlarni belgilash nazariyasi aniq va erishish mumkin bo'lgan moliyaviy maqsadlarni belgilash moliyaviy rejalashtirish natijalarini qanday yaxshilashi haqida qimmatli fikrlarni taqdim etadi. SMART maqsadlari tamoyillariga (aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin, tegishli va vaqt bilan bog'liq) rioya qilish orqali moliyaviy rejalashtiruvchilar mijozlarga aniq maqsadlarni belgilashda va ularning taraqqiyotini samarali kuzatishda yordam berishi mumkin. SMART maqsadlarini belgilash aniqlik va motivatsiyani ta'minlaydi, odamlarni oqilona moliyaviy qarorlar va uzoq muddatli boylik to'plash strategiyalariga yo'naltiradi.

Moliyaviy rejalashtirishning amaliy qo'llanilishi mijozlarning aktivlarini himoya qilish va investitsiya samaradorligini optimallashtirish uchun risklarni boshqarish tizimini joriy qilishni o'z ichiga oladi. Risk ostida bo'lgan qiymat (VaR), keng qo'llaniladigan xavf ko'rsatkichi ma'lum bir ishonch darajasida portfel yo'qotishlarini aniqlash orqali Zamonaviy portfel nazariyasini (MPT) to'ldiradi. VaR tahlilini portfel qurilishiga kiritish moliyaviy rejalashtiruvchilarga daromadlarni maksimal darajada oshirishga intilishda pasayish xavfini baholash va kamaytirish imkonini beradi. VaR kabi risklarni boshqarish tizimlarini o'z ichiga olgan holda, moliyaviy rejalashtiruvchilar mijozlarning risklarga bardoshlilik va investitsiya maqsadlariga mos keladigan yaxshi diversifikatsiyalangan portfellarni qurishlari mumkin.

Pensiyani rejalashtirish nazariyalari nafaqaga chiqish vaqtida jismoniy shaxslarning moliyaviy xavfsizligini ta'minlash uchun tegishli jamg'arma maqsadlari va pul mablag'larini olish strategiyalarini aniqlash uchun muhim ko'rsatmalar beradi. Pensiyaga chiqish uchun zarur bo'lgan pensiya oldidagi daromadning foizini o'lchaydigan almashtirish koeffitsientlari odamlarning turmush tarziga moslashtirilgan pensiya jamg'armalari maqsadlarini bildiradi. Pensiya daromadlarining barqarorligi bo'yicha tadqiqotlar natijasida olingan barqaror pul olish stavkalari nafaqaxo'rlar jamg'armalaridan uzoq umr ko'rmasliklarini ta'minlash uchun oqilona olib qo'yish strategiyalarini aniqlashga yordam beradi. Moliyaviy rejalashtiruvchilar ushbu nazariyalardan mijozlarning daromad ehtiyojlari, xavf-xatarlarga chidamliligi va uzoq umr ko'rish umidlariga mos keladigan shaxsiy pensiya rejalarini ishlab chiqish uchun foydalanadilar.

Ko'chmas mulkni rejalashtirish bo'yicha mulohazalar, boyliklarni avlodlar o'rtasida o'tkazish va aktivlarni taqsimlash strategiyalarini o'z ichiga olgan holda, moliyaviy rejalashtirishni individual hayotdan tashqariga cho'zadi. Mol-mulkni rejalashtirishni keng qamrovli moliyaviy rejalariga kiritish orqali moliyaviy rejalashtiruvchilar mijozlarga boylikni saqlab qolish va kelajak avlodlarga samarali o'tkazishga yordam beradi. Ishonchlarni o'rnatish, sovg'a strategiyalari va soliqdan samarali aktivlarga egalik qilish kabi strategiyalar mijozlarga ko'chmas mulk solig'ini minimallashtirish va aktivlarini ularning xohishlariga ko'ra taqsimlanishini ta'minlash imkonini beradi. Avlodlararo boyliklarni o'tkazish masalalari nafaqat mijozlarning hozirgi ehtiyojlarini, balki ularning uzoq muddatli meros maqsadlariga ham javob beradigan yaxlit moliyaviy rejalashtirish muhimligini ta'kidlaydi.

Moliyaviy rejalashtirishga fanlararo istiqbollarni integratsiyalash amaliyotchilarning mijozlarning moliyaviy xatti-harakatlarini tushunishlarini kuchaytiradi va ularning ijtimoiy konteksti, qadriyatlarini va maqsadlari bilan rezonanslashadigan moslashtirilgan strategiyalarni ishlab chiqishga imkon beradi. Sotsiologiya, maqsadlarni belgilash nazariyasi, risklarni boshqarish asoslari, pensiya rejalashtirish nazariyalari va mulkni rejalashtirish masalalari haqidagi tushunchalarga tayangan holda, moliyaviy rejalashtiruvchilar boylik to'plashni optimallashtiradigan, xavflarni kamaytiradigan va ko'p hayot davomida mijozlarning moliyaviy farovonligini ta'minlaydigan keng qamrovli moliyaviy rejalarini yaratishi mumkin. bosqichlar va avlodlar. Moliyaviy rejalashtirish nazariyasi monolit ob'ekt emas. U yaxlit asos yaratish uchun ushbu turli fanlardan tushunchalarni oladi va birlashtiradi. Biroq, cheklovlarni tan olish muhimdir. Masalan, MPT samarali bozorda oqilona ishtirokchilarni o'z zimmasiga oladi, bu har doim ham real dunyo xatti-harakatlarini aks ettirmasligi mumkin. Bundan tashqari, yangi moliyaviy mahsulotlar va bozor dinamikasi paydo bo'lganda, soha doimiy ravishda rivojlanib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, moliyaviy rejalashtirish faqat raqamlar va hisob-kitoblarga bog'liq emas. U boy nazariy asosga asoslangan bo'lib, shaxsiy moliyaning murakkabliklarida harakat qilish uchun yo'l xaritasini taqdim etadi. Ushbu nazariyalarni tushunib, moliyaviy rejalashtiruvchilar ongli tavsiyalar berishlari va jismoniy shaxslarga moliyaviy maqsadlariga erishish uchun imkoniyatlar berishlari mumkin. Soha rivojlanishda davom etar ekan, yangi paydo bo'lgan nazariyalarni birlashtirish va o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashish sog'lom moliyaviy kelajakni ta'minlashda moliyaviy rejalashtirishning doimiy samaradorligini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. T.S. Malikov, O. Olimjonov. Moliya - O 'quv qo 'llanma. T.: "Iqtisod-moliya, 2012
2. T. Malikov, N. Xaydarov. Davlat byudjeti - T.: " Iqtisod-moliya, 2007
3. A.Ваҳобов, Т.Маликов. Молия: дарслик. - Т.: Ношир, 2011
4. T.Malikov, N.Haydarov - Budjet daromadlari va xarajatlari. O 'quv qo 'llanma, Toshkent: "IQTISOD-MOLIYA, 2007
5. Т.С. Маликов, П.Т. Жалилов. Бюджет-солиқ сиёсати. - Тошкент: Академнашр, 2011
6. Malikov TS, Moliya HN. umumdavlat moliyasi./O 'quv qo 'llanma. Toshkent: "Iqtisod-moliya. 2009;556.
7. Т.Маликов, О.Олимжонов. Молиявий менежмент. - Т.: Академия, 1999
8. А.Ваҳобов, Т.Маликов. Молия: умумназарий масалалар - Ўқув қўлланма. Тошкент, "Iqtisod-moliya, 2008
9. Ваҳобов АВ, Маликов ТС. Молия. Дарслик/Тошкент Молия институти. Тошкент: "Шарқ. 2010;804.
10. Хайдаров Н. Давлат молиясини бошқариш. Т.: «Академия. 2005.
11. Nazarova GG, Haydarov NX. International economic relations. Educational Manual. TDIU. 2005.
12. Назарова ГГ, Хайдаров НХ, Акбаров М. Халқаро иқтисодий муносабатлар. Т.: МЧЖ "RAM-S. 2007.
13. Хайдаров Н Т. Маликов-Бюджет: тизими, тузилмаси, жараёни. Ўқув қўлланма. 2007.
14. G'aybullayev, U O'roqov. O 'zbekiston Respublikasida budjet tizimi va jarayoni. O 'quv qo 'llanma. - Т.: Baktriapress, 2016
15. Yunusovich OR. Abduazimova Farzona Axmadqul qizi. Davlat maqsadli jamg'armalarining mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi ahamiyati. "Science and Education" Scientific Journal/ISSN. 2022 Jun:2181-0842.
16. Ўроқов, У. "Ғазначилик тизимида бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш масалалари." (2017).

17. Ўроқов, У. "Бюджет маблағларидан самарали фойдаланишни таъминлаш йўллари." (2017).
18. Urokov, Uchqun Yunusovich, and Zulayho Abdujobir Qizi Tursunova. "Actual issues in the management of external debt." *Science and Education* 3.12 (2022): 1023-1029.
19. Ўроқов У Ғайбуллаев О. Ўзбекистон Республикасида бюджет тизими ва жараёни: ўқув қўлланма. Тошкент: Вактрия press.–21 б, 2016

